

Az idő alakzatai és időtapasztalat

A MAGYARSÁGTUDOMÁNYOKBAN

A doktoriskolák V. nemzetközi
magyarságtudományi konferenciájának
előadásai

(Pécs, 2015. augusztus 27–28.)

NEMZETKÖZI MAGYARSÁGTUDOMÁNYI TÁRSASÁG

Az idő alakzatai és időtapasztalat

A MAGYARSÁGTUDOMÁNYOKBAN

Az idő alakzatai és időtapasztalat

A MAGYARSÁGTUDOMÁNYOKBAN

A doktoriskolák V. nemzetközi
magyarságtudományi konferenciájának
előadásai

(Pécs, 2015. augusztus 27–28.)

NEMZETKÖZI MAGYARSÁGTUDOMÁNYI TÁRSASÁG
Budapest, 2017

A kötet a Nemzeti Kulturális Alap és a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával jelent meg:

Szerkesztette
Bene Sándor és Dobos István

Technikai szerkesztő
Nyerges Judit

© A kötet szerzői, 2017

ISBN 987-615-5309-04-5
ISBN (pdf) 978-615-5309-05-2

TARTALOM

<i>Dobos István</i> Előszó	9
NÉPRAJZ, KULTURÁLIS ANTROPOLÓGIA	29
<i>Bálint Petra</i> „Jöttem most múlt Farsang három napja után való Pénteken” AZ IDŐ ÉRZÉKELÉSE ÉS KIFEJEZÉSE A KÖZNÉP KÖRÉBEN A 18–19. SZÁZADBAN	31
<i>Böröndi Alexandra</i> Az erdélyi festékes szőttesek kapcsán megjelenő időértelmezési lehetőségek	43
<i>Pál-Kovács Dóra</i> A tánc az egyéni idő tükrében	54
<i>Krizsai Fruzsina</i> Életkorral kapcsolatos nyelvi konstrukciók halottbúcsúztató versekben	65
<i>Tekei Erika</i> Az elmúlt idő értelmezett idővé változtatása ROMÁNIAI MAGYAR NÉPKÖLTÉSZETI KIADVÁNYOK RECEPCIÓJÁNAK VIZSGÁLATA (1948–1989)	77
TÖRTÉNETTUDOMÁNY ÉS KÖZGAZDASÁG	87
<i>Gyimesi Réka</i> „...különben is tisztában voltunk, hogy minden honpolgár magyar” A NÉPSZÁMLÁLÁSOK KÉRDÉSKÖRÉNEK VÁLTOZÁSAI 1850 ÉS 1941 KÖZÖTT	89
<i>Vörös Géza</i> „...a vallás nem magánügy” A SZABAD VALLÁSGYAKORLÁS LEHETŐSÉGE MAGYARORSZÁGON 1920 ÉS 1989 KÖZÖTT	103
<i>Benda Mihály</i> Történelem az esszében és a tudományos diskurzusban ILLYÉS GYULA HAJSZÁLGYÖKEREK CÍMŰ ESSZÉJE A TÖRTÉNÉSZ BENDA KÁLMÁN SZEMÉVEL	113
<i>Csongor Harsányi</i> Case review of responsibility in Hungarian history	123

- 131 RÉGI MAGYAR IRODALOM
- Pálffy Eszter*
- 133 Egy kiadás távlatai
A GYÖNGYÖSI-RECEPCIÓ SAJÁTOSSÁGAI RÓL
- Dohi Zsuzsánna*
- 145 Időben születő sorozatkompozíció az emberi „béke”
öt dimenziójában
PÁPAI PÁRIZ FERENC PAX-SOROZATA
- Szabó P. Katalin*
- 159 Vérivás és kereszténység
TÖRTÉNELEM ÉS FELVILÁGOSODÁS MAGYAR SZÉPIRODALMI ÖSSZEFÜGGÉSEI
- 173 MODERN MAGYAR IRODALOM, PSZICHOLÓGIA ÉS FILM
- Nagy Beáta*
- 175 Az önkívület időtapasztalata
A KIZÖKKENT IDŐ (CHOLNOKY LÁSZLÓ: BERTALAN ÉJSZAKÁJA)
- Kapus Erika*
- 186 Idősíkok és átjárók Czóbel Minka műveiben
- Szarvas Melinda*
- 203 Kisebbségi időszámítás előtt, többségi időszámítás szerint
A 19. ÉS A 20. SZÁZAD KÖZTI TÁVOLSÁG ÚJRAÉRTÉLMÉZÉSE
A REGIONÁLIS ÉS A KISEBBSÉGI IRODALOMTÖRTÉNETEK FELŐL
- Cimkóvity Gábor*
- 213 Az idő mint szervező erő a vajdasági magyar novellákban
- Németh Ákos*
- 221 „A dómot mi építettük, évszázadokon át...
magyarok, németek és szlovákok”
A KÖZÉP-EURÓPAI VÁROSI TÉR EMLÉKEZETE
A KÉT HÁBORÚ KÖZÖTTI MAGYAR IRODALOMBAN
- Jéga-Szabó Krisztina*
- 238 „Csak a kezdet és nincs vég”
A TÖRTÉNETI IDŐ KONSTRUKCIÓJA LESZNAI ANNA KEZDET BEN VOLT A KERT
CÍMŰ REGÉNYÉBEN
- Molnár Eszter*
- 250 „A pokol zöld hálóiiban keringve”
APOKALIPTIKUS SZIMBOLIZMUS PÁSZTOR BÉLA ELSŐ VILÁGHÁBORÚS KÖLTÉS ZETÉBEN

<i>Maya J. Lo Bello</i>	
Observation as Action	267
THE HOLOCAUST JOURNAL OF MIKSA FENYŐ	
<i>Pál Sándor Attila</i>	
Nemzedéki antológiák a Kádár-kor hajnalán	281
A 15 FIATAL KÖLTŐ 105 VERSE ÉS A TŰZ-TÁNC PÉLDÁJA	
<i>Domokos Gyöngyi</i>	
Horatii nostri, avagy időhorizontok a magyar horatiusi olvasatokban	295
<i>Kovács Natália</i>	
Töredék és szaxofonszó	308
IDŐPROBLÉMÁK ESTERHÁZY PÉTER HRABAL KÖNYVE CÍMŰ KISREGÉNYÉBEN	
<i>Karizs Krisztina</i>	
Az emlékezés dinamikája Nagy Gabriella <i>Üvegház</i> című kötetében	321
<i>Csöngye Tamás</i>	
Személyesség és idő Janisch Attila <i>Másnap</i> című filmjében	336
A kötet szerzői	349
Névmutató	351

A tánc az egyéni idő tükrében¹

Pál-Kovács Dóra

Készülőben lévő disszertációm témája Magyarózd társadalmának és táncagyományának gender központú elemzése a 20. század második felében. Jelen tanulmányban ennek egy kis szeletét mutatom be, melynek középpontjában a településen élő emberek élete áll a gyermekkortól egészen az idős korig. 2012 óta folyamatosan végzett kutatásaim során mindvégig törekedtem arra, hogy a lehető legrészletesebben feltárjam adatközlőim életét, valamint kapcsolatukat a táncsal.

A kultúrán belül beszélhetünk női és férfi tapasztalatokról, valóságokról. Ha a táncra mint a kultúra metafizikájára tekintünk, akkor el kell különíteni egymástól az egyedi tapasztalatokat: pl. egy maszai férfi és egy maszai nő táncban kifejezett valósága nem egyezik. A férfi táncával fejezi ki, mit jelent férfinak, a nő pedig, hogy mit jelent nőnek lenni.² Kutatásom főleg a táncban átélt eltérő nemi tapasztalatokra tevődik. Tanulmányomban az egyéni életet, az egyéni időt vizsgálva főleg a táncos alkalmakra, egyéni és közös élményekre fókuszálok, valamint arra, hogy milyen jelentőséggel, gyakorisággal és funkcióban jelenik meg a tánc az életükben.

Egyik fő kérdésem, hogy az életkor mennyiben és milyen módon befolyásolja azt, hogy milyen gyakran vesz részt az egyén egyes táncalkalmakon, valamint hogy a férfi és a nő táncban átélt tapasztalata, és az abból következő visszaemlékezés mennyiben tér el egymástól. Hipotézisem szerint a „táncolás” funkciója az egyéni idő előrehaladtával átalakul, változik. Gondolok itt arra, hogy egy eladósorban lévő leány a tánc által kifejezésre tudja juttatni, hogy párválasztás előtt áll, ezzel szemben egy házasságban lévő nő táncban és az abban használt szimbólumok már egészen másra utalhatnak. Írásomban egy idős nő és egy idős férfi életét vizsgálom, táncos élményeiket a középpontba helyezve. Adatközlőim védelme miatt nevüket a továbbiakban nem tüntetem fel.

□ □ □ ÉLMÉLET ÉS ÉLETRAJZ

A legújabb néprajzi és antropológiai kutatások az időre mint kulturális és társadalmi képződményre tekintenek, tehát az időről való gondolkodást alapvetően határozza meg az a kö-

¹ A tanulmány a K 124270 számú projekt részeként a Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból biztosított támogatással, a K_17 kutatási pályázati program finanszírozásában készült.

² Ted POLHEMUS, *Dance, Gender and Culture = Dance, Gender and Culture*, ed. Helen THOMAS, London, Macmillan Press Ltd. 2001, 3–15.

zösség, ahol az individuumok élnek.³ Martin Kohli 1990-ben fogalmazza meg, hogy az életút tekinthető olyan szabályozó rendszernek, amely „az egyéni élet időbeli dimenzióját rendezi el”.⁴ Tanulmányomban az egyéni életútra Kohli nyomán egyéni időként tekintek. Az idő megfoghatatlan volta eredményezi azt, hogy a kutatások többsége azokat a jelenségeket keresi, amelyekben az idő megragadható. Fejős Zoltán szerint ez leginkább képzetekben, cselekvésekben és magatartásformákban ragadható meg.⁵ Ha a cselekvések összességében tetten érhető az idő, akkor az egyén cselekedeteinek vizsgálata során úgyszintén, emiatt válik indokolttá az egyéni életutak, valamint a táncos életutak vizsgálata.

A II. világháború után a néprajzkutatás, főleg a folkloristák érdeklődése a mindennapi élet, a mikrotörténet felé fordult: felismerték a személyes vallomások értékét, ennek következtében az élettörténetek gyűjtése nagy lendületet kapott. Megjelentek a szóbeli, később pedig az írott élettörténetek (*life story*), önéletírások (*autobiography*).⁶ A magyar néprajztudományban Ortutay Gyula nevéhez köthető az egyéniségek kutató iskola létrehozása (melyet a nemzetközi szakirodalomban budapesti iskolának hívnak), amely a folkloristákat az egyéniségek kutatás felé terelte.⁷ A gyűjtések középpontjába egy ember repertoárja került. Ortutay Gyula saját feladatai meghatározásával tulajdonképpen az egyéniségek kutató iskola fő feladatát is meghatározta: „Feladatomnak éppen azt tekintem, hogy a magyar paraszti társadalom és a kultúra régebbi szigorú közösségi rendjében kifejlődhetők alkotó egyéniség sorsát figyeljem meg.”⁸ 1940-ben megjelent könyvében az írástudatlan parasztember, Fedics Mihály egyéni meserepertoárját gyűjtötte össze, szerkesztette, majd adta ki.⁹ Ortutay tanítványaként Dégh Linda, majd a későbbiekben Faragó József, Nagy Olga, Kallós Zoltán, Keszeg Vilmos, Pozsony Ferenc, Bálint Sándor és Halmos Béla folytattak egyéniségek kutatásokat. 1942-ben Bálint Sándor szerkesztésében jelent meg az *Egy magyar szentember*¹⁰ című kötet, amely Orosz István vallási vezető önéletírását tartalmazza, mellyel a szegedi néprajztudós a népi vallásos élmény vizsgálatához szükséges egyéniségek kutató módszert dolgozta ki. Keszeg Vilmos a *Specialisták, életpályák és élettörténetek* című könyv előszavában összegzi a élettörténetekkel, önéletírásokkal foglalkozó szakirodalmakat.¹¹ *Élettörténetek populáris*

³ VOIGT Vilmos, *Az idő szerepe a magyar folklórban* = *Közelítések az időhöz: Tanulmányok*, szerk. ÁRVAI Judit, GYARMATI János, Bp., Néprajzi Múzeum, 2002, 120.

⁴ MARTIN KOHLI, *Társadalmi idő és egyéni idő* = *Időben élni: Történeti-szociológiai tanulmányok*, szerk. GELLÉRINÉ LÁZÁR Márta, Bp., Akadémiai, 1990, 176.

⁵ FEJŐS Zoltán, *Az idő-képzetek, rítusok, tárgyak* = *A megfoghatatlan idő*, szerk. FEJŐS Zoltán, Bp., Néprajzi Múzeum, 2000, 8.

⁶ KÜLLŐS Imola, *A személyes dokumentumok kutatása a magyar folklorisztikában* = *Az életrajzi módszer: Alkalmazása és eredményei a néprajzban és az antropológiában*, szerk. KÜLLŐS Imola, Bp., MTA Néprajzi Kutató Csoport, 1982, 163–164. (Documentatio Ethnographica, 9.)

⁷ BOLDIZSÁR Ildikó, *Mesepoétika: írások mesékről, gyerekekről, könyvekről*, Bp., Akadémiai, 2004, 84.

⁸ ORTUTAY Gyula, *Fedics Mihály mesél* = *Új Magyar Népköltési Gyűjtemény*, I, Bp., Egyetemi Magyarságtudományi Intézet, 1940, 9.

⁹ ORTUTAY, i. m.

¹⁰ BÁLINT Sándor, *Egy magyar szentember*, Bp., Franklin, é. n. [1942].

¹¹ KESZEG Vilmos, *Specialisták: Életpályák és élettörténetek* 1., szerk. KESZEG Vilmos, Scientia Kiadó, Kolozsvár, 2005, 7–30.

regiszterekben című írásában foglalkozik egyrészt az élettörténetekkel mint a szociális viselkedési stratégia részeivel, másrészt azok regiszterekbe való csoportosulásaival.¹²

A 20. század második felében a folkloristák érdeklődése a meserepertoár mellett az egyéni életutak, a népdal- és balladaénekesek, zenészek és táncosok felé fordult. A teljesség igénye nélkül meg kell említeni Győri Klára parasztasszony önéletírását¹³ – melyet Nagy Olga rendezett sajtó alá –, Miklós Gyurkáné Szályka Rózsa¹⁴ klézsei népdalénekest, a koronkai és cigány származású Cifra János¹⁵ mesemondót. Az életrajzi módszer a magyar táncfolklorisztikai, táncantropológiai írások sorában is megjelenik, ahol főleg kiváló táncos egyéniségek élettörténetét, táncos életútját dolgozzák fel a kutatók. Előzményként a teljesség igénye nélkül meg kell említeni Felföldi László *Az életrajzi módszer a néptáncutatásban*¹⁶ című írását, Martin György Mátyás István „Mundruc” – Egy kalotaszegi táncos egyéniségvizsgálata¹⁷ című monográfiáját, valamint a Karsai Zsigmond lőrincrévi táncosról készülőkben lévő monográfiasorozatot. Felföldi László szerint a néptáncutatásban is lényeges a táncosok élettörténetét feltárni, mert ennek mentén „a hagyományos közösségekben élő emberek táncos tevékenységét egész életpályájuk keretében, »életművük« szerves részeként, egyéni kreatív készségük folyamatos megnyilvánulásként segít értelmezni.”¹⁸ E tekintetben a táncfolklorisztika által használt módszer azonos a néprajzban használttal, tehát az életútinterjúk készítése mellett a táncos önéletrajz írása is helyet kap. Erre vonatkozóan Felföldi dolgozta ki a vezérfonalat, amelyet a már említett tanulmányában publikált.

□ □ □ MAGYARÓZD¹⁹

„Marosludastól délre, a kanyargós, rejtett Ózdpatak völgyének utolsó faluja Magyarózd. Innen köves út nem, csak 'határi' utak vezetnek tovább a Kis-Küküllő völgye felé a vízválasztó meredek dombokon át. A szinte minden oldalról dombvonulatok és erdők védte

¹² KESZEG Vilmos, *Élettörténetek populáris regiszterekben = Emberek, életpályák, élettörténetek*, szerk. JAKAB Albert Zsolt, KESZEG Anna, KESZEG Vilmos, Kolozsvár, BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék–Kríza János Néprajzi Társaság, 2007, 151.

¹³ GYŐRI Klára, *Kiszáradt az én örömem zöld fája*, Bukarest, Kriterion Kiadó, 1975.

¹⁴ KALLÓS Zoltán, *Új guzsalyam mellett: Éneklettem én özvegyasszony Miklós Gyurkáné Szályka Rózsa, hetvenhat esztendő koromban Klézsén, Moldvában*, kiad. KALLÓS Zoltán, Bukarest, Kriterion, 1973.

¹⁵ NAGY Olga, *Cifra János meséi*, Bp., Akadémiai, 1991.

¹⁶ FELFÖLDI László, *Az életrajzi módszer a néptáncutatásban = Az idő rostájában*, II, *Tanulmányok Vargyas Lajos 90. születésnapjára*, szerk. ANDRÁSFALVY Bertalan, Bp., L'Harmattan, 2004, 63–68.

¹⁷ MARTIN György, Mátyás István „Mundruc”: *Egy kalotaszegi táncos egyéniségvizsgálata*, Bp., Mezőgazda–MTA Zenetudományi Intézet, 2004.

¹⁸ FELFÖLDI, i. m., 63.

¹⁹ A 2015-ben általam készített, eddig még nem publikált faluszerkezeti felmérésből kiderült, hogy a 283 főt számláló településen 243-an magyarok, 34-en cigányok, 5-en románok és egy fő arab. A falu felekezeti megoszlásáról elmondható, hogy jórészt reformátusok lakják, de ortodoxok és jehova tanúi találhatók.

falu, föléje magasodó templomával és a pusztulófélben is a völgyet uraló kastélyával a Hegy-megett, a Maros–Küküllő köze altájegységének egyik legszebb települése.”²⁰ Az Ózdpatak völgyében, amit más néven Malozsavölgynek is neveznek, 7 falu²¹ húzódik meg, amelyek közül a két legnagyobb Cselakaka és Magyarózd.²²

ADATKÖZLŐIM □ □ □

Nevük említése nélkül a nő és a férfi adatközlőm életének rövid ismertetését adom azon adatokra fókuszálva, amelyek összefüggésbe hozhatók a tánccal.

Nő adatközlőm 1945-ben született Magyarózdon. Helyi születésű édesapja a szomszéd településről, Cselakakáról hozott magának feleséget. 1960-ban, 15 évesen konfirmált, rá 4 évre, 1964-ben ment férjhez egy nála 2 évvel idősebb férfihoz. 1966-ban megszületett első, 1968-ban a második, 1970-ben a harmadik és 1979-ben a negyedik gyermeke. Férje 2010-ben halt meg.

Férfi adatközlőm 1943-ban született, szintén Magyarózdon. 1957-ben konfirmált, majd 1963 és 1965 között katona volt. 1967-ben feleségül vett egy magyarózdai nőt, és később három gyermekük született: 1966-ban, 1970-ben és 1974-ben, akik közül az legidősebb 2009-ben autóbalesetben életét veszítette.

A félreértések elkerülése végett megjegyzendő, hogy adatközlőim nem egymással kötöttek házasságot, a választás azért rájuk esett, mert a nő rendelkezik az egyik legkiterjedtebb tudással a falu korábbi táncos életéről, a férfi pedig egyike a faluban még fellelhető szellemileg ép, idős táncos férfiaknak.

TÁNC AZ EGYÉNI IDŐ TÜKRÉBEN²³ □ □ □

Gyerekkor – tánctanulás

A táncos szocializációt három szakaszra osztja a tánctanulásra vonatkozó szakirodalom: önkéntelen tanulás, lelkesedés és ösztönös utánzás korszaka, végül pedig a tudatos tanulás.²⁴ A magyarózdiai számára a tánc tanulása, gyakorlása magától értetődő dolog volt, mint

²⁰ FÜGEDI János, *Tánciskola Magyarózdon*, Táncművészet 1990/12. sz., 12.

²¹ Cintos (Ațintș), Lándor (Nandra), Gombostelke (Gâmbuț), Cselakaka (Cecălaca), Istvánháza (Iștihaza), Magyarbükös (Comuna Bichiș), Magyarózd (Ozd)

²² HORVÁTH István, *Magyarózdai toronyaljja: Írói falurajz egy erdélyi magyar faluról*, Kolozsvár, Magyar Helikon, 1980, 20.

²³ Ratkó Lujza nyírségi monográfiáját tagolja az emberi élet fordulói mentén, így külön fejezetben tárgyalja a gyermekkor, az ifjúkor és a felnőttkor táncéletét. Vö. RATKÓ Lujza, „Nem úgy van most, mint vót régen...”: *A tánc mint tradíció a nyírségi paraszti kultúrában*, Nyíregyháza–Sóstófürdő, 1996.

²⁴ VARGA Sándor, *A tánctanulás és annak társadalmi háttere = Párbeszéd a hagyománnyal: A néprajzi kutatás múltja és jelene*, szerk. VARGYAS Gábor, Bp., L'Harmattan, 2011, 202.

a járás vagy a beszéd elsajátítása.²⁵ „Csak ki úgy tudott, ahogy örökölte.” (női adatközlő, a továbbiakban: N) A falu közössége számára a mai napig nagy jelentőséggel bír a konfirmálás, a 14-15 éves fiatal fiúk és lányok az egyházi szentség által válnak a falu teljes jogú tagjává. A gyerekkor kifejezést a konfirmálásig tartó időszakra értem. „... miko má konfirmáltunk, akko má nagyok váltunk. habá' egy nap választott el a gyermekkortól, de má nagyok voltunk.” (N)

Nő adatközlőm elmesélte, hogy legelőször édesanyjával táncolt, miközben a nagymama fűtyült a csárdás nótákat. Itt mondta el édesanyja neki, hogyan kell fogni a fiút, hogyan forogjon. „... otthon egyik nagyszülő énekelt, és akko megmutatták, há most egy olyan nótát énekelek, ami a csárdáshoz talál, s akkó a szülő elhívta, hogy így kell táncolni.” (N) Ezt követően a fiatal lányok gyümölcsfáknál vagy tornácos házaknál gyakorolták a „páros forgást”, ahol a fiút egy fa vagy egy oszlop helyettesítette. Ezt leginkább minden lány egyedül, magányosan, saját otthonában csinálta, de előfordult, bár nem volt gyakori, hogy egymás szomszédságában élő egykorú lányok együtt forogtak.

Férfi adatközlőm is egykorúhoz és a lányokhoz hasonlóan tanulta a táncot, először szintén édesanyja mutatta meg, hogyan kell megfogni a párjukat. A fiúk a páros forgás elsajátításához seprűt, ágat is használhattak, amelyek természetesen a lányokat helyettesítették. Másik lehetőségként, amennyiben a szomszédban laktak egykorú lányok, akkor velük próbálták elsajátítani a páros táncot, így számukra ez volt az első alkalom, amikor lányokkal együtt tudtak táncolni. A pontozó figuráit elleste édesapjától, aztán önállóan gyakorolta. „Az nagyobbban mentem oda le [...] mentünk bé az istállóba oda hozzájuk, az ökrökhoz, fogtunk meg egy-egy villanyelet és akko ott jártuk, énekeltünk magunknak, fűtyürésztünk, aztán rendre beléjöttünk” (férfi adatközlő, a továbbiakban: F).

A tánctanulásra a karácsonykor megrendezett úgynevezett gyerektánc is kiváló lehetőséget adott. Ide minden konfirmálás előtt álló gyerek mehetett. Számukra az évben más alkalom nem volt még a táncra, csupán a fent említett otthoni táncolás. A tanítónő szigorúan megtiltotta a gyermekeknek, hogy a nagy táncba elmenjenek. „Hát hatodikos voltam (...) há egy vasárnap elmentünk a táncba. Béjött az igazgató és ott kapott, másnap Istenem, olyan tenyereseket adott, hogy kihasadott a tenyerünk.” (N) Ez volt az első alkalom, ahol a fiúk és a lányok együtt táncolhattak, hiszen a gyerektáncban még csak csárdást táncoltak, pontozót, szegényest nem jártak. „Mindenki úgy lődergett, ahogy tudott.” (N)

A gyerektánc esetében a fiatalok igyekeztek mindent úgy csinálni, ahogy azt az idősebbek szokták.²⁶ Mint ahogy a nyári táncok esetében, úgy a gyerektáncok szervezői is

²⁵ Kőnczei Csilla, illetve Kürti László kutatásaiból tudjuk, hogy a táncot mint struktúrát nem szerencsés minden esetben a nyelvhez hasonlítani. Vö. KŐNCZEI Csilla, *Ötletek a tánc textológiai elemzéséhez*, Korunk 9. (IV.), 1993, 76.; KÜRTI László, *Antropológiai gondolatok a táncról* = Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve, Kolozsvár, Kriza János Néprajzi Társaság, 1995, 141–143.

²⁶ Vö. VARGA, i. m., 204.

a kezesek²⁷ voltak. Férfi adatközlőm már 10 éves korától kezesként szervezte a gyerekeknek szóló mulatságokat, fogadta a zenészeket, foglalta a termet. „Kezes vótam [...] csináltunk gyerektáncot karácsonyba, kezesek, felelős, kellett hogy valaki a muzsikásokat megfogadja, pénzt felszedni, hárman vótunk, mindig az vótam, még a legény koromban is.” (F)

A konfirmálás előtt álló fiataloknak a gyerektáncokon kívül nem volt lehetőségük arra, hogy táncoljanak, mint feljebb az idézetből is kiderül, a tanító és a pap is szigorúan tiltotta. Életkorukból adódóan sem bállokba, sem vendégségekbe, sem pedig kereszttelőkbe nem vitték még a gyerekeket, amíg a szülők mulattak, addig otthon a nagyszülők vigyáztak a gyerekekre. Látható, hogy ebben az életkorban a tánctanulás mindhárom szakasza jellemző, az önkéntelen tanulástól a tudatos táncolásig, amelyben a nemek szerinti külön táncolás általános volt.

Ifjúkor – nyári tánc, vendégségek, kereszttelők

Ahogy korábban írtam, csak a konfirmálás után váltak a falu teljes jogú tagjával a fiatalok, ami a táncalkalmon való részvételen is megmutatkozik, hiszen a minden vasárnap megrendezett nyári táncon csak a már konfirmált ifjak vehettek részt.

Az ifjúkor elnevezést a konfirmálástól házasságig tartó időszakra vonatkoztatom, tehát 14-15 éves kortól kb. 20 éves korig. Ekkor volt a legtöbb lehetőségük arra a lányoknak és legényeknek, hogy táncoljanak, ismerkedjenek. Konfirmálás (húsvét) után már részt vehettek a fiatalok a Szent György napjától egészen Szent Mihály napjáig minden vasárnap megrendezett nyári táncokon. Ebéd után egy csűrben gyűltek össze, ahol egészen éjfélig mulattak, csupán vecsernye idejére mentek el a templomba, majd közösen vissza a táncba. „Itt feljebb, vót egy nagy csűr. Ki vót bérelve, és akkor mentek a fiatalok, a lányok, legények. Mindig kihintették, agyaggal hintették ki régen. Várták a fiatalokat, mentek a táncosok, a muzsikások.” (N)

A táncalkalmak számbavétele során fontos megemlíteni a naptári ünnepekkor megrendezett bálakat, a nyári tánc után a szüreti bál volt az első táncalkalom, aztán a karácsonyi majd a farsangi bál. Ide főleg a fiatalok és a házasok mehettek, a vének már nem arra voltak, hogy bállokba menjenek. A nyári táncokkal ellentétben a bállok nem fejeződtek be éjfél körül, sokszor hajnalig, reggelig mulattak, a zenészeket egész estére fogadták meg, akik addig muzsikáltak, amíg tartott a táncalkalom.

²⁷ Az egész táncos élet irányítói a kezesek voltak, akik biztosították a tánc helyét, zenészt fogadtak, ügyeltek arra, hogy ne történjen semmi baj a táncon, belépőt szedtek (ha volt), és hogy a zenészek megkapják járandóságukat. Vö. VARGA Sándor, *Táncosok és zenészek közti kapcsolat a Mezőségen = Táncagyomány: átadás és átvétel: Tanulmányok Felföldi László tiszteletére*, szerk. BARNÁ Gábor, CSONKA-TAKÁCS Eszter, VARGA Sándor, Szeged, SZTE Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, 2007, 99; VARGA Sándor, *A tánctanulás és annak társadalmi háttere egy mezőiségi faluban = Párbeszéd a hagyományról: A néprajzi kutatás múltja és jelene: Tudományos konferencia a PTE Néprajz-Kulturális Antropológia Tanszék jubiláló professzorai: Andrásfalvy Bertalan, Filep Antal, Kisbán Eszter és Pócs Éva tiszteletére*, szerk. VARGYAS Gábor, Bp., L'Harmattan-PTE Néprajz-Kulturális Antropológia Tanszék, 2011, 134–170. (Studia Ethnologica Hungarica; 13.); PÁLFY Gyula, *Egy mezőiségi falu táncélete*, Táncstudományi Tanulmányok, 1986–1987, 271–272.

Férfi adatközlőm legénykorában is kezes maradt, egészen addig betöltötte ezt a „tisztiséget”, amíg meg nem nősült. A korábban felsorolt feladataik a bálók szervezésénél kibővültek, a zenészfogadáson, terembérletlen, rendfenntartáson kívül a zenészek étkeztetését is meg kellett oldaniuk. „Zenészt fogadni, s kapni egy szobát, üres valakinél egy szobát. Aztán a muzsikásoknak kellett vacsora, há meg kellett szólni a leányoknak, hogy hozzanak vacsorát [...] legtöbbször ketten, két leány, és akko egy legényt bort hozott, hogy legyen mit igyanak a zenészek.” (F)

Magyarózdton kívül egyéb nagytájakra, településekre is jellemző volt, hogy más faluból, vagy Szék esetében más utcából úgynevezett „vendéglegények”²⁸ jelentek meg a bállokon. Konfirmálás után néhány évvel, amikor 19–20 évesek voltak a legények, akkor jártak át a környező településekre. Férfi adatközlőm nem ment más faluba táncolni, mert a híres ózdi bálókba jártak át inkább a legények. Magyarózdton szégyen volt a felkérés visszautasítása, így ha a leányokat egy „botlábú” idegen kérte fel táncolni, akkor is végig kellett szenvedniük.

A faluról készült monográfiából és egy helyi férfi önéletírásából²⁹ tudható, hogy létezett a fuszulykás tánc, melynek a fonó adott otthont, azonban ekkor „fizetségként” mindenki fuszulykát, babot vitt. Leányok, legények, asszonyok, férfiak részvételével, zenészek fogadásával napnyugtáig tartó táncmulatság kerekedett belőle. „...a lányok csináltak fuszulykás táncot. Oda már nem volt szabad bémenni csak a nagyobb legényeknek. Mert ott a lányok parancsoltak.”³⁰ Ezt a táncalkalmat azonban a két adatközlő „nem érte”, szüleik, nagyszüleik elbeszélései révén ismerik, de amikor az 1960-as években ők voltak fiatalok, akkor ez az esemény már kikopott a tánc hagyományból.

A szerelmeseknek Magyarózdton a század elején tilos volt közvetlenül kimutatni egymás iránti érzelmeiket. Bizonyos meghatározott szokás keretében ugyanakkor mégis lehetőségük volt minderre: bokrátelevéssel és a zsebkendő odahagyással nyilvánította ki mások előtt érzelmeit a leány. Az udvarlás „színhelyei” ezen kívül még a nyári táncok, a leányfonók lehettek.³¹

Női adatközlőmnek több udvarlója is volt, akikkel a nyári táncokban ismerkedett meg, de ha nem tudott táncolni, vagy ha nem volt szimpatikus, akkor otthagya, és nem engedte, hogy tovább udvaroljon neki. Bár explicit módon nem mondta, de fontos volt számára, hogy az udvarlója tudjon táncolni, a következő idézetből látható, hogy implicit módon ez mégis sokat nyomott a latban. „Ott került egy, mind elszórakoztam vele, de annyit sem tu-

²⁸ Széken a más utcából érkezettek is vendégnek számítottak. Vö. CSORBA János, *Bár emlékezete maradjon meg...*, szerk. SEBŐ Ferenc, Bp., Neumann Kht, 2002 (<http://mek.oszk.hu/05200/05201/html/>). A mező-ségi Magyarorszáton a kezesektől kértek engedélyt, hogy az idegenek leányt kaphassanak, vö. TAMÁS Irén, *Szováti táncgyományok*, Művelődés, 40 (1991), 7–8. sz., 37. A Belső-Mezőségen akkor jártak a legények idegenbe, ha a fájukban nem volt tánc. A vendégek itt meg voltak becsülve, hagyták, hogy a zenész előtt táncoljanak. Vö. VARGA, 2010.

²⁹ Vö. HORVÁTH, i. m.; SALAMON Anikó, *Így teltek hónapok, évek...: Öt önéletrajz*, Bukarest, Kriterion, 1979, 41–78.

³⁰ SALAMON, i. m., 50.

³¹ HORVÁTH, i. m., 140–141.

dott táncolni mint egy bot, s akkó Jolánnal há hogy menjünk haza, me hát két fiú vót, biztosan minket várnak a kapuban, ott állottak, kitoltunk velük szépen. Me általmásztunk a kerten a szomszédhoz, miko kimentünk az utcára azon a dombon ott leszaladtunk, hát akkor jártak a tehenek a csordába [...] hát ott akkor nyomok voltak, én beléléptem egybe, félredőlt a lábam, abba a helybe kiment a bokám. Én onnét többet nem tudtam megmozdulni, aztán érdekes vót, mer a két fiú csak mondták, hogy éppeg jól is van.” (N)

Házaselet – Keresztelő, vendégség, bálak

Női adatközlőm 17 évesen ismerte meg a férjét, akit saját bevallása szerint kezdetben nem szeretett, inkább sajnálta édesanyja halála miatt. „ez eltölt, rá egy évre akko kezdett udvarolni, há nem is szerettem, hanem inkább sajnáltam, azelőtt halt meg az anyja (...) és aztán addig jött meg erre arra, hogy úgy összebarátkoztunk, hogy aztán összelegeledtünk.” (N)

1964-ben, 19 évesen ment férjhez, majd 1966-ban megszületett első gyermeke, akinek születése előtt férjét behívták katonának, és csak másfél év múlva tért vissza. Férfi adatközlőm elmesélte, hogy csak mostani feleségének udvarolt, és a szokással ellentétben közel hat évig udvarolt neki. Időközben két évre elment katonának, ahonnan csak két alkalommal jöhetett haza, de a felesége megvárta, majd miután a férfi leszerelt, 1967-ben, 24 éves korában megnősült.

Az emberi élet fordulói közül a házasság nemcsak a rokonsági csoportosulásban, családi státuszban, munkakörben, ruházkodásban hozott változást az egyén számára, hanem a tánc, a táncosok életében gyakorlatként való megjelenésének arányára is. Míg ifjú korban főleg a nyári tánc adott lehetőséget a táncra, addig a házas emberek számára a sűrű keresztelők és vendégségek biztosították mindezt. „... elvitték katonának, ottmaradtam egy lej nélkül. Én a gyermektől nem mehettem dógozni, me még abban az esztendőben, mikor nem született meg, még jártam, kb. 7 hónapos lehettem és még kötöttem a kévét, úgyhogy nem volt pardon azt meg kellett csinálni, nade aztán ahogy megszületett a második gyermekem, akko más nyárban már nem mentem mer nem vót akire hagyjam a leánykát, ott-hon a szőlőt, a kertet rendeztem, ennyi volt. Akko rá egy évre hazajött a férjem, rá egy évre ismet megszületett egy gyermek 68-ben, nah akko már 2 gyermekkel hova menjek [...] Akko harmadszor, 70-ben megszületett a harmadik, hát nekem otthon... azt sem tudtam melyiket csináljam (...) Aztán én akko én má többet nem mentem nyári táncba, aztán vagy egy bál vagy egy esküvő vót”. (N)

A 20. század második felében a lakodalmak, vendégségek száma jóval magasabb volt a faluban, mint napjainkban. Abban az időben a fiatalok a faluban tartották a lakodalmukat, ami szintén reggelig tartó multság volt. A lakodalom résztvevőinek életkorát tekintve elmondható, hogy a konfirmált fiataloktól a legidősebbekig részt vehettek rajta. A '60-as, '70-es években, mikor adatközlőim fiatal felnőttek voltak, elbeszéléseik szerint mindenki-től ugyanannyi értékű ajándékot vagy pénzt kaptak, így könnyen számon tudták tartani ki-nek tartoznak. Őket követően már, az ő gyerekeik esküvőjénél egy úgynevezett ajándékos füzetet vezettek, amelybe azt jegyezték fel, ki hozott tyúkot, lisztet, tojást, ki mennyi pénzt adott. A konfirmálás előtt állók, valamint az idősek csak a közeli hozzátartozó vendég-ségébe mentek el, míg a fiatal felnőttek és a középkorúak jóval több lakodalomba voltak

hivatalosak, hiszen a családtagok esküvőjén kívül a komákhoz és kománékhoz is el kellett menniük. Így akár 15-20 vendégségben is részt vehettek egy év alatt.

A magyarózdai felnőtt emberek táncolási szokásai a faluban létrejött tánc csoport miatt megváltoztak. Ezáltal felborult a megszokott táncalkalmak rendje, funkciója, hiszen itt főleg egy színpadi műsor összeállítása végett táncoltak, többnyire egy csoportvezető utasítása szerint. A tánc improvizatív jellege mellett megjelentek már az előre begyakorolt sorok, folyamatok is. Az alkalmak gyakorisága a fellépések számától függött, a próbák száma is ennek arányában változott, ahol előre meghatározott párral táncoltak.

Időskor – vendégségek, keresztelők

Az időskor meghatározást a nők esetében onnantól számítom, „amiko elmúlik a havi baja” (N), férfiak az 55-60 éves kor betöltése után számítanak időseknek a településen. Az idősek táncalkalmai már jóval lecsökkentek, ők a nyári táncokba már csak bémészkodni mentek, ahogy korábban írtam, csak a közeli rokon lakodalmára mentek el, bálókba sem jártak. „Aztán az időseknek megvolt a pad, és mentek, hogy hama hama kapjunk helyet s ülünk le. aztán ott jó kifülették, hogy ez ilyen legény, ez éppen talál azzal a másikkal. Aah az ugyem menjen hozzája, azt eldöntötték ott 2 perc alatt”. (N) Ezt azonban női adatközlőm már „nem érte”, hiszen a rendszeres nyári táncok a '70-es évek környékén felbomlottak.

A táncalkalmakon való megjelenést, valamint a táncolás gyakoriságát egyéb tényezők is befolyásolhatták. Ezek a tényezők családonként, életkoronként és nemeként eltérőek lehetnek. Férfi adatközlőm egy autóbaleset következtében 2009-ben elvesztette gyermekét, s ezt követően feleségével megfogadták, hogy nem táncolnak, nem énekelnek, nem mulatnak többet. Szívesen beszélnek táncos élményeikről, elmondják a dalok szövegeit, de ők már nem táncolnak, nem énekelnek, még vendégségbe is csak a másik fiukéba, illetve az unokáikéba mennek.

□ □ □ ÖSSZEGZÉS

A fentiekben az erdélyi Magyarózdon a táncolás gyakoriságának és funkcióváltozásának bemutatására törekedtem az emberi élet, mint egyéni idő relevanciájában. Törekedtem arra, hogy a férfi és a női adatközlőm életének különböző szakaszaiban bemutassam kapcsolatukat a táncsal. Egyetértek Felföldi Lászlóval abban, hogy a táncos egyéni életútja esetén az individuális idő vizsgálata rendkívül fontos, mert az egyén megismerése teszi lehetővé, hogy bepillantást nyerjünk az általa/általuk használt kulturális szimbólumok világába, amelyek közelebb visznek bennünket az egész kultúra megismeréséhez. Két adatközlőm egyéni történeteiből következtethetünk a 20. század falusi táncalkalmaira.

Mint látható a táblázatból is, az életkor előrehaladtával egyfajta görbét lehetne felrajzolni a táncolás gyakoriságát illetően, azaz az ifjúkorban, a párvalasztás előtt, illetve közben van a fiataloknak a legtöbb alkalmuk arra, hogy ismerkedjenek, táncoljanak egymással, és ahogy idősebbek lesznek, úgy csökken a részvételük a táncalkalmakon.

A gyerekkorban a tánc még kezdeti, tanuló fázisban van, ahol a korábban elsajátított tudást a karácsonyban megrendezett gyerektáncokban tudták gyakorolni. Ezen kívül eb-

	Életkor	Táncalkalmak	Gyakoriság	Időszak*
Gyerekkor	0–14	Gyerektánc	Karácsonyban, újévben	1950-es évek második feléig
Ifjúkor	14– kb. 20	Nyári tánc Vendégségek Keresztelők Bálok Aratáskor	Nyári vasárnapokon Évente kb. 10. alk. Évente kb. 10 alk. Évente 4-5 alk. Évente 2 alk.	1950-es évek második fele – 1960-as évek második fele
Házasság	kb. 20– kb. 60	Keresztelő Vendégség Bálok	Évente 10. alk. Évente 10 alk. Évente 4-5 alk.	1960-as évek második fele – 2000-es évek eleje
Idős kor	kb. 60–	Keresztelő Vendégség	Évente 5 alk. Évente 3 alk.	2000-es évek elejétől

* A feltüntetett időszakot két adatközlőm életének relevanciájában határoztam meg.

ben az életkorban nemigen volt alkalom a táncolásra. Ebben a korban a tánc megtanulására helyeződik a hangsúly. Konfirmálás után, az ifjúkorban már jóval több alkalom adódott a táncolásra. Ekkor a tánc tanulási funkciója háttérbe szorul, helyébe a párválasztás kerül. Ekkor volt a legtöbb alkalom arra, hogy a fiatal leányok és legények együtt szórakozzanak, ismerkedjenek, táncoljanak. Adatközlőim elmondása szerint a tánc sok esetben járult hozzá ahhoz, hogy kinek udvaroljanak. Az év során a különböző táncok, fonók lehetőséget biztosítottak arra, hogy párt válasszanak maguknak.

Miután megházasodnak, a tánc szórakozási, szórakoztatási funkciója érvényesült, ekkor már a párválasztás, a másik nem tetszésének elnyerése nem volt feladata a táncnak. A táncalkalmak száma ebben a korban csökkent, a nyári táncokba már nem jártak rendszeresen mulatni, viszont az esküvők és a keresztelők száma megsokszorozódott ebben az időszakban.

Az időskor táncalkalmainak gyakoriságában egyfajta regresszió figyelhető meg. Elmondásuk szerint „már nem is arra valók, hogy táncba menjenek”. Ekkor már megfigyelőként vesznek, vehetnek részt a nyári táncokon, csupán passzív résztvevői a mulatságnak.

Dolgozatomban adatközlőim életkorából adódóan főleg a „régí világ” táncaival foglalkoztam, amely táncok a 20. század végére szinte teljesen kikoptak a táncrepertoárból. Helyükbe vagy melléjük elsőként a polgári és társastáncok kerültek, aztán a napjaink táncdivatjára jellemző „discotánc”. Mindezekről általánosságban elmondható, hogy a polgári táncokat, amelyek a fiatalabb generáció közvetítésével kerültek a faluba, az idősebbek is integrálták, addig a disco adta lehetőségekkel, új táncokkal már nem élnek, nem integrálják azt. A táncalkalmak gyakoriságára mindezekon felül számos egyéb tényező is hatással van, mint ahogy láthattuk a gyermek halálának hatását.

Tanulmányomban két magyarózdi adatközlőm életével és táncával foglalkoztam, amely eredmények csupán egy kis részét jelentik a folyamatban lévő részletesebb kutatásnak. Mivel a magyarózdi kutatásomból, illetve a két vizsgált egyén esetében nem lehet még a tágabb táncdialektusra általánosan jellemző konklúziókat levonni, így későbbi terveim között szerepel, hogy ehhez hasonló kutatásokat végezzek.

DÓRA PÁL-KOVÁCS

Dance Examined in the Context of Individual Time

Recent ethnographic and anthropological research considers time a cultural and social formation. So how we think about time is fundamentally determined by the community in which we as individuals live. (Voigt 2002. 120.) According to Martin Kohli a person's life course can be considered a framework which helps to arrange the events of an individual life along the temporal dimension.

After World War II the interest of ethnography and especially of folklorists turned to everyday life, microhistory: they recognized the value of personal accounts, therefore collecting life stories gained considerable impetus. Oral and later written accounts of life stories and autobiographies appeared. (Küllös 1982. 163–164.)

Folkloristic and anthropological writings on Hungarian dances employed the biographical method, with the researchers discussing mostly the life stories, dance life courses of excellent dancer individuals. As antecedents some works need to be mentioned: *The Biographical Method in Ethnocoerology* by László Felföldi, Mátyás István "Mundruc". *The Study of the Personality of a Dancer from Kalotaszeg*, a monograph by György Martin and the series of monographs about Zsigmond Karsai (dancer from Lőrincréve), which is still under preparation.

In this regard the method used by dance folklorists is the same as the one used in ethnography, which has thus allowed dance biography to take its place next to the making of life course interviews. The guidelines as to how to use this method were developed by Felföldi in the article mentioned above.

In the essay individual life courses are regarded as individual time as defined by Kohli. Due to the elusive nature of time, most researchers examine those phenomena in which the time can be grasped, i.e., mostly in ideas, actions and behaviour. (Fejős 2000. 8.) If time can be detected in the action, then it will be possible to examine it in the individual's actions as well.

The essay discusses the life story of an old woman and an old man in a Transylvanian village near Maros-Küküllő, from childhood to retirement. The research investigates the life of the two informants and their relation to the dance in as much detail as possible. While examining individual lives and individual time, the essay mostly focuses on dance events, individual and community experiences as well as on their significance, frequency and function. It investigates whether age has an influential effect on how often the individual attends dance events, how differently men and women look back on this shared experience. The function of dancing also appears to change over individual time. Movements, gestures, ways of expression take on different meanings at different times of the life of the individual.

In the context of the dancer's individual life course the examination of individual time is extremely important since learning about the individual allows us to gain an insight into the world of the cultural symbols the individual uses, which takes us closer to the understanding of the culture of the community.